

4ο - Στο Γυμνάσιο

Μετανάστευση για το Γυμνάσιο

Δεκαετία του '50. Ο εμφύλιος τελείωσε, αλλά τα τραύματά του συνεχίζουν να σημαδεύουν όλους μας, όπως σημάδεψαν και τη νεότερη ιστορία τούτης της χώρας, που βρήκε τους πολίτες της διχασμένους σε δύο ισχυρά εχθρικά στρατόπεδα, με το φάσμα του φόβου - συχνά δικαιολογημένου και για τις δύο πλευρές - της οργής και της μισαλλοδοξίας να τους χωρίζει.

Θα μπορούσε κανείς να πει ότι με όσα προηγήθηκαν - ιδιαίτερα με τον τρόπο που συνέβησαν - και με όσα ακολούθησαν στη μετεμφυλιακή περίοδο, αυτά που ζήσαμε ήταν περίπου αναμενόμενα: η πολιτική σταθερότητα και η δημοκρατία πλήττονταν χωρίς σταματημό από τη γενικευμένη αμοιβαία καχυποψία μεταξύ των αντίπαλων πολιτικών δυνάμεων του εμφυλίου και από τις ακρότητες τόσο των «νικητών», που πήραν την εξουσία με τη βοήθεια των ξένων δυνάμεων, όσο και των ηττημένων, που με κάθε τρόπο πολεμήθηκαν, βασανίστηκαν και διώχθηκαν, με αποτέλεσμα είτε να πεισμώνουν ακόμη περισσότερο, είτε να κρύβουν τις διαθέσεις τους ελπίζοντας σε μια ανατροπή της κατάστασης με τη βοήθεια της διεθνούς συγκυρίας, έχοντας την πεποίθηση ότι αυτοί ήταν τα ηρωικά θύματα των καταστάσεων και ότι είχαν το δίκιο με το μέρος τους. Και πολύ φοβάμαι πως, με τις νοοτροπίες που επικράτησαν από τότε, με το μίσος που συσσωρεύτηκε στις μνήμες των ανθρώπων από γενιά σε γενιά, τις αμαρτίες του εμφυλίου εξακολουθούμε να τις πληρώνουμε μέχρι και σήμερα!

Οι καταστροφικές συνέπειες των εμφυλίων συγκρούσεων δεν ήταν βέβαια ένα φαινόμενο πρωτόγνωρο για τους μεγαλύτερους από εμάς, αφού και τις προηγούμενες περιόδους ο διχασμός ανάμεσα σε βασιλικούς και βενιζελικούς, σε ακροδεξιούς και κομμουνιστές, ταλάνιζε τη χώρα κι έχτιζε γερά τις βάσεις και της κατοπινής πολιτικής μας παιδείας. Τα αποτελέσματα ενός εμφυλίου τα περιγράφει ο Δίων ο Κάσιος, ιστορικός του 3^{ου} αιώνα π.χ. από τη Νίκαια της Βιθυνίας, που γράφει: «Κάθε μερίδα αποκαλεί τους αντιπάλους “εχθρούς της πατρίδας” και ισχυρίζεται

ότι αυτή μονάχα αγωνίζεται για το καλό του τόπου, ενώ και τούτοι κι εκείνοι δεν έχουν στον νου τους παρά το δικό τους όφελος και καταστρέφουν τη χώρα και οι δυο το ίδιο. Οι τυχεροί νικητές θεωρούνται καλοί πολίτες και πατριώτες, ενώ οι νικημένοι λογαριάζονται εχθροί της πατρίδας και ανοσιουργοί».

Από μικρό παιδί και για πολλά χρόνια μετά, είχα σχηματίσει την εντύπωση ότι με είχαν κατατάξει στην κατηγορία των ηττημένων, στους ανθρώπους που ζουν με τις ενοχές για κάτι που οι ίδιοι δεν ευθύνονταν και όταν συμβαίνει αυτό, η ανασφάλεια σε κάνει είτε να γίνεσαι ηττοπαθής και υποτακτικός, είτε ακόμη πιο δυναμικός και αποφασιστικός.

Μετά την αποφοίτησή μου από το Δημοτικό, έπρεπε να μεταναστεύσω στην κοντινότερη πόλη, την Καλαμπάκα, για να φοιτήσω στο Γυμνάσιο. Αυτό για μένα, όπως και για χιλιάδες άλλα παιδιά που δεν είχαν στον ήλιο μοίρα, θα μου έδινε το μοναδικό σχεδόν διαβατήριο για το ταξίδι που «διάλεξα» στη ζωή, τη σκαλωσιά για το χτίσιμο του μέλλοντός μου.

Για ένα παιδί, που έζησε όσα χρόνια θυμόταν μέσα στους κινδύνους και στο κυνηγητό, που δεν καταλάβαινε γιατί τους κυνηγούσαν και ποιοι ακριβώς ήταν οι θύτες, αφού μέσα στην οικογένεια υπήρχαν υποστηρικτές όλων των πολιτικών τάσεων της εποχής, η μετανάστευση αυτή δεν ήταν εύκολη υπόθεση. Οι υπερβάσεις που έπρεπε να κάνω πολλές. Και το μοναδικό αποκούμπι αγάπης και ασφάλειας που είχα, ήταν μια άρρωστη μάνα, που η σκέψη της με συντρόφευε. Από αυτή ήμουν αναγκασμένος ξαφνικά να ξεγαντζωθώ και να κολυμπήσω στα βαθιά νερά, μόνος, χωρίς πόρους, σε μια άγνωστη πόλη.

Τον πρώτο καιρό βρισκόταν και ο πατέρας μου εκεί, καθώς προσπαθούσε να βρει το δικό του καταφύγιο μακριά από το χωριό, όπου τα πολιτικά πάθη και οι προσωπικές κακίες ήταν πολύ κοντά σου για να μπορέσεις να τους ξεφύγεις. Τον θυμάμαι πάντα στο περιθώριο της ζωής μου, όσον καιρό δεν ήταν στη φυλακή και στις εξορίες, να πηγαινοέρχεται από τόπο σε τόπο προσπαθώντας να στήσει ένα μικρομάγαζο ή να κάνει διάφορες άλλες δουλειές εδώ κι εκεί, στην Καλαμπάκα, στην Αθήνα, στα Τρίκαλα, να δημιουργεί το δικό του δίκτυο διασυνδέσεων, κυρίως με ομοϊδεάτες του. Η κύρια έγνοια του όμως ήταν τα πολιτικά. Η

οικογένεια δεν του ήταν καν βάρος, αφού δεν την είχε ζήσει πραγματικά, γι' αυτό και ποτέ δεν τον απασχόλησε. Αν κάτι έβλεπε σε αυτή, ήταν πώς να πουλήσει κάτι που ενδεχομένως είχε στην κατοχή της, μήπως χρησιμοποιήσει τα χρήματα για κάποιο δικό του σκοπό.

Η σχέση αυτή με τον πατέρα μου, δεν μου άφηνε πολλά περιθώρια για να με κάνει να νιώθω λιγότερο μόνος και ασφαλής στον ξένο αυτόν τόπο. Αλλά κι έτσι, χαμένος όπως ένιωθα, αδύνατος, ασθενικός, με τα φθαρμένα ρούχα και τα κοντά παντελόνια, με τους παιδικούς μου φίλους πολύ μακριά, ελάχιστα πράγματα με έφερναν κοντά με τα άλλα παιδιά του σχολείου.

Έτσι, ο νους και η καρδιά μου είχαν προσηλωθεί στο σχολείο και στο πώς θα επιβίωνα σε αυτό. Με τις κεραίες της διαίσθησης, όπως ένα ζώακι, απλά αναζητούσα σημάδια ενθάρρυνσης τόσο από άλλους ενήλικες και εκπαιδευτικούς στο περιβάλλον μου, όσο και από την καλή μου τύχη. Από τη μάνα μου εξ άλλου είχα κληρονομήσει την αισιόδοξη προδιάθεση όχι μόνο απέναντι στις άγνωστες ακόμη - όμως για μένα απόλυτα υπαρκτές - δυνατότητές μου, αλλά και απέναντι στην τύχη. Από την τύχη περίμενα πολλά και, όταν αυτά δεν μου τύχαιναν, εγώ τα κατασκεύαζα. Μια φορά, εντελώς τυχαία διάβασα σε μια τοπική εφημερίδα πως κάποιος ξαφνικά ανακάλυψε ότι είχε θείο στην Αμερική, που του άφηνε όλη του την περιουσία. Ήταν η εποχή που οι άνθρωποι χάνονταν και ξαναβρίσκονταν απρόσμενα. Οι ξενιτεμένοι εξαφανίζονταν, πολλά παιδιά αρπάζονταν από τα νοσοκομεία ή τα ορφανοτροφεία, καθώς κατέληγαν στον κρυφό προορισμό της υιοθεσίας. Ο Ερυθρός Σταυρός έκανε καθημερινές ανακοινώσεις και οι ιστορίες έδιναν και έπαιρναν. Έτσι για ένα μεγάλο διάστημα έφτασα να κοιμάμαι και να ξυπνώ με την ιδέα πως κι εγώ «είχα θείο στην Αμερική», που σίγουρα έψαχνε να με βρει!

Ο από μηχανής θεός κάνει την πρώτη του εμφάνιση

Ο θεός, που «υπήρχε» κάπου για μένα, μπορεί βέβαια να μη φανερώθηκε ποτέ, σίγουρα όμως είχα κι εγώ το δικό μου Άγιο! Εκείνη την περίοδο, τα περισσότερα παιδιά από τα χωριά, με τις ατελείς αναπαραστάσεις του κόσμου και τις φτωχές γλωσσικές

εμπειρίες, αλλά και με τις κάθε λογής επικοινωνιακές αδυναμίες μας, δυσκολευόμασταν πολύ περισσότερο από τα παιδιά των μικροαστικών οικογενειών της πόλης να τα βγάλουμε πέρα με τις απαιτήσεις του Γυμνασίου.

Ανήκα όμως σε εκείνη την κατηγορία παιδιών, που δεν είχαν να αντιμετωπίσουν μόνον αυτό το εμπόδιο. Ήταν και τα πολιτικά φρονήματα της οικογένειας και οι μικρο-συγκρούσεις της τοπικής κοινωνίας. Τα εμπόδια αυτά παραμόνευαν σε κάθε βήμα που θα μπορούσε να αλλάξει τη ζωή σου. Τα παιδιά των σεσημασμένων αριστερών κόβονταν κατά τη διαδικασία της «διαλογής» των εισαγωγικών εξετάσεων στο Γυμνάσιο, της απονομής βραβείων και υποτροφιών, των διορισμών στο Δημόσιο ή σε τοπικές υπηρεσίες, ακόμη και της αίτησης για μια άδεια λειτουργίας περιπτέρου!

Ο «Άγιός» μου λοιπόν εκείνη την εποχή φαίνεται πως ήταν ο Γυμνασιάρχης του σχολείου μου, που, για καλή ή για κακή του τύχη, βρέθηκε τότε διορισμένος στο Γυμνάσιο της Καλαμπάκας. Πολλοί εκπαιδευτικοί τότε, είτε γιατί είχαν χαρακτηριστεί ως αντιφρονούντες, επομένως και επικίνδυνοι για το σύστημα, είτε γιατί δεν ήταν αρκετά κομφορμιστές και συμπαθείς στους επιθεωρητές, έπεφταν σε δυσμένεια και διορίζονταν σε απομακρυσμένες περιοχές, μακριά από τα μεγάλα αστικά κέντρα εξουσίας. Ήταν ένα είδος άτυπης εξορίας και αυτό. Δεν καταλάβαιναν όμως οι στενόμυαλοι παράγοντες της πολιτικής εξουσίας, ότι ένας αητός, όπου και να τον διορίσεις, πάλι αητός θα είναι, αν δεν μπορείς να του κόψεις τα φτερά, που είναι η ίδια του η ψυχή.

Έτσι βρέθηκαν στο Γυμνάσιο Καλαμπάκας δυο αητοί, ο Γυμνασιάρχης μας Χρήστος Γεωργουσόπουλος, Φιλόλογος στην ειδικότητα, και ο Λεωνίδας Δενιόζος, Μαθηματικός.

Ο κ. Γεωργουσόπουλος είχε μια αρχοντιά πάνω του και μια αυστηρότητα στο βλέμμα του, αλλά και με μια άγνωστη σε μας ευγένεια. Ψηλός, αριστοκρατικός, με επιβλητικό παράστημα και ύφος. Όταν το πρωί χτυπούσε το κουδούνι και μαζεγόμασταν όλοι σε σειρές κατά τάξεις, το βουητό από τις κραυγές και τις φωνές των παιδιών διαχέονταν πολύ μακριά και, μαζί με τον αντίλαλο που δημιουργούσαν οι βράχοι των Μετεώρων,

επέστρεφε στα ψυχρά σχολικά μας ντουβάρια, σαν μια πολυφωνική χορωδία, που επισκίαζε τις πρωινές καμπάνες των εκκλησιών, τα κελαηδήματα των πουλιών, τα γαυγίσματα των σκυλιών και τους θορύβους από τις εργασίες των κατοίκων της γύρω περιοχής. Όταν όμως σε λίγα λεπτά άρχιζε να ξεπροβάλλει από το βάθος της κυρίας αυλής του κτιρίου ο γυμνασιάρχης μας, ο κ. Γεωργουσόπουλος, ευθυτενής, με αρχοντικό παράστημα, με βήμα σταθερό, με βλέμμα αδιαπέραστο και γεμάτο αυτοπεποίθηση, σιωπή απλωνόταν παντού και ακουγόταν μόνον ο θόρυβος της πόλης.

Όταν μετά από πολλά χρόνια πήγα στο θέατρο της Επιδαύρου για να παρακολουθήσω ένα αρχαίο δράμα και είδα να ξεπροβάλλει από τη σκηνή ένας βασιλιάς, μνήμες αναδύθηκαν στο μυαλό μου και νόμιζα ότι αντίκριζα αυτή τη μορφή, έτσι όπως κι εκείνος ξεπρόβαλλε στη σχολική σκηνή πάνω από το προαύλιο.

Ξαφνικά οι καθηγητές έπαιρναν τη θέση τους κοιτάζοντάς τον όπως ερχόταν, χωρίς ούτε και αυτοί να μιλάνε. Δεν ανταλλάζε μπροστά μας κουβέντες με τους καθηγητές, παρά μόνο καμιά φορά με τον κ. Δενιόζο, με τη μορφή ενός μονολεκτικού διαλόγου, όπως «καλημέρα», ή ενός απλού νεύματος, που έδειχνε σεβασμό και οικειότητα, χωρίς αυτό να φαίνεται σαν παραφωνία πίσω από τους τύπους της πρωινής τελετουργίας.

Δεν ήταν ο φόβος που μας ανάγκαζε όλους να σιωπήσουμε, αλλά ο σεβασμός που ενέπνεε η προσωπικότητά του. Δεν χρειαζόταν να φωνάξει, να απειλήσει ή και να προειδοποιήσει. Κάτι μας έλεγε μέσα μας ότι αυτός ο άνθρωπος ήταν «δικός μας», παρόλη την απόσταση που δημιουργούσε. Όταν περνούσες από δίπλα του, η βαρύτητα της παρουσίας του ούτε καλημέρα δεν σου επέτρεπε να του πεις. Μα αν του έλεγες την καλημέρα, με ένα γλυκό νεύμα σου την ανταπέδιδε. Διαισθανόμασταν ότι ο άνθρωπος αυτός δούλευε για μας, για το καλό μας, που αγνοούσαμε ποιο ήταν, αλλά είχαμε εμπιστοσύνη σε αυτόν ότι θα το πετύχαινε.

Με την κατοχή και τον εμφύλιο, πολλά από τα δημοτικά σχολεία δεν λειτουργούσαν καθόλου ή υπολειτουργούσαν. Τα παιδιά δεν ήξεραν ορθογραφία, ούτε αριθμητική και γενικά οι δεξιότητές τους δεν ανταποκρίνονταν στις απαιτήσεις των

εισαγωγικών εξετάσεων του Γυμνασίου. Χιλιάδες από αυτά τα παιδιά δεν γίνονταν καν δεκτά στο Γυμνάσιο με αφορμή και το στίγμα των πολιτικών φρονημάτων της οικογένειας.

Παρ' όλα αυτά, ο γυμνασιάρχης κ. Γεωργουσόπουλος έδωσε εντολή οι εξετάσεις να είναι επιεικείς, ώστε να εισαχθούν όσο το δυνατόν περισσότεροι μαθητές από τις γύρω περιοχές, αγνοώντας προκλητικά το κριτήριο των πολιτικών φρονημάτων. Ήθελε να δώσει ευκαιρίες για μόρφωση σε όσο γίνεται περισσότερα παιδιά, ξεπερνώντας τα συμβατικά κριτήρια αξιοκρατίας που επικρατούσαν την εποχή αυτή. Η ταξική του συνείδηση, όσο και η παιδαγωγική και κοινωνιολογική του γνώση, θα πρέπει να τον είχαν προβληματίσει πολύ για να πάρει αυτή την απόφαση. Τα παιδιά στις απομακρυσμένες, βουνίσιες περιοχές είχαν περάσει τον καιρό του εμφυλίου χωρίς δασκάλους, χωρίς βιβλία, ξυπόλυτα, χωρίς κανονικό φαγητό, στο έλεος του Θεού. Τι αξιολόγηση να έκανε. Αν πήγαινε σύμφωνα με τη νομοθεσία και τις αυστηρότητες της εποχής εκείνης, θα έπαιρνε μόνο καμιά τριανταριά παιδιά, που ήταν ευνοημένα από τις κοινωνικές περιστάσεις.

Η έλλειψη χώρου δεν τον πτοούσε. Κάναμε μάθημα μέσα σε εκκλησίες, σε δωμάτια σπιτιών, ενώ παράλληλα εκείνος εργαζόταν σκληρά για να φτιάξει ένα καινούργιο κτίριο, που να έχει μεγάλη χωρητικότητα για πολλούς μαθητές, ανεξάρτητα από τα πολιτικά φρονήματα των γονιών. Η μάνα μου το κατάλαβε αυτό. «Ευτυχώς, υπάρχει αυτός ο χρυσός ο άνθρωπος και δεν ξεχωρίζει τα παιδιά σε αριστερούς και δεξιούς. Είσαι τυχερός!», μου έλεγε.

Εκατόν τριάντα παιδιά εισαχθήκαν στο Γυμνάσιο τη χρονιά που έδινα εισαγωγικές εξετάσεις. Πράγματι, πολύ μεγάλος αριθμός για τα δεδομένα της εποχής, τη στιγμή που εκατοντάδες χιλιάδες παιδιά σε όλη τη χώρα κρίνονταν ότι «δεν έπαιρναν τα γράμματα» κι έμεναν αναλφάβητα, έξω από το σχολείο.

Ο κ. Γεωργουσόπουλος σέρνει τον χορό σ' εορταστική εκδήλωση

Από τα 130 παιδιά πιθανόν τα 50 ή ακόμα και τα 30 μονάχα επρόκειτο να φτάσουν βέβαια στην τελευταία τάξη, αλλά όλοι όσοι τελείωναν ήταν σχεδόν σίγουρο πως θα είχαν εξασφαλίσει την είσοδό τους στο πανεπιστήμιο. Κανένας μαθητής του Γεωργουσόπουλου δεν αποτύγχανε. Έτσι κι εμείς πιστεύαμε πως δεν είχαμε το δικαίωμα να αποτύχουμε. Το μετεμφυλιακό κατεστημένο μπορεί να τον έστειλε σε απομακρυσμένη περιοχή για να τον «τιμωρήσει», αλλά εκείνος τους ήρθε μπούμερανγκ! Ένας από τους καθηγητές των θρησκευτικών ήταν ο κ. Γούλας, που εκτός από το μάθημα αυτό, μας έκανε και την Έκθεση. Το λεξιλόγιό μου ήταν πολύ φτωχό εκείνη την περίοδο. Τα μόνα βιβλία που είχα διαβάσει ήταν τα συναξάρια, τα ψαλτήρια και το αναγνωστικό των πρώτων τάξεων του δημοτικού. Η γλώσσα στο χωριό ήταν φτωχή και περιοριζόταν στις απαραίτητες ανάγκες της καθημερινότητας. Καμία επικοινωνία με τον έξω κόσμο δεν υπήρχε. Ούτε ραδιόφωνο δεν είχα ποτέ ακούσει μέχρι τότε. Έτσι, είχα μια δυσκολία να εκφραστώ στα προφορικά, προπάντων όμως στα γραπτά, που έπρεπε να είναι και στην καθαρεύουσα.

Το θέμα της πρώτης Έκθεσης, που μας έβαλε ο κ. Γούλας, ήταν πολύ απλό: «Πώς πέρασα την Κυριακή». Θυμάμαι ακριβώς την πρόταση με την οποία άρχιζα την Έκθεσή μου: «Την Κυριακή το

πρωί σκώθηκα και νίφτηκα και το γομάρι έξω στο χωράφι γκάριζε ...»

Μετά από μέρες με καλεί ο κ. Γούλας στο γραφείο των καθηγητών και μου λέει:

- Βρε παιδί μου, καλά αυτό το «σκώθηκα» και το «νίφτηκα»... Αλλά κείνο το «γομάρι αγκάριζε στο χωράφι», τι στο καλό πήγες και το έγραψες; Δεν μπορούσες να γράψεις ... «τα πουλάκια κελαηδούσαν εις τους κλώνους των δέντρων ...κ.τ.λ.», αν ήθελες να κάνεις μια ειδυλλιακή περιγραφή των ήχων και του τοπίου;

Κόκαλο εγώ. Τι να πω; Τελειώνοντας λοιπόν την κουβέντα του ο καθηγητής μου, ο κ. Γούλας, μου λέει:

- Τέλος πάντων, θα δούμε πώς θα τα πας και αργότερα. Το γραπτό σου αξίζει για έξι, άντε επτά το πολύ. Τι να κάνω εγώ τώρα, να σε αφήσω να μείνεις στην ίδια τάξη; Αν σε αφήσω στην ίδια τάξη, θα γυρίσεις στο χωριό σου. Τι να σου κάνω βρε παιδί μου. Είσαι και καλό παιδί, με καλή ανατροφή. Θα σου βάλω βαθμό 11, αλλά προσπάθησε κι εσύ λιγάκι.
- Θα προσπαθήσω κύριε καθηγητά, θα δείτε, του είπα.

Κλονίστηκα εκείνη τη στιγμή. «Πώς θα σπουδάσω εγώ», έλεγα μέσα μου. «Τι ανοησίες είναι αυτές που μου έλεγε η μάνα μου, ότι είμαι σπουδαίος και κουραφέξαλα!».

Μετά από δυο μέρες έτυχε να περνώ πολύ κοντά στον κ. Γεωργουσόπουλο.

- Για έλα εδώ παιδί μου, με φωνάζει.

Η καρδιά μου πήγε να σπάσει από τον φόβο. «Τι να με θέλει;» είπα μέσα μου. «Μάλλον για να με διώξει που δεν είμαι καλός στην Έκθεση».

- κ. Γούλα, φωνάζει, αυτό δεν είναι το παιδί με την καλή ανατροφή, που μου έλεγες;
- Ναι κ. Γυμνασιάρχα..
- Είδες που το κατάλαβα; Μπράβο σου παιδί μου. Να διαβάζεις βιβλία, εφημερίδες, ό,τι σου αρέσει. Παραμύθια, διηγήματα, ό,τι μπορείς, για να γίνεις καλός και στην Έκθεση. Και να

γράφεις και για τον εαυτό σου. Μη φοβάσαι να γράφεις, ακόμη και όταν δεν είσαι υποχρεωμένος.

Κατάλαβα πως πριν ο κ. Γούλας μου ανακοινώσει την απόφαση να με περάσει με βαθμό 11, θα πρέπει να είχε ήδη ενημερώσει τον Γυμνασιάρχη.

Σαράντα χρόνια πέρασαν από το γεγονός αυτό και είχα προσκληθεί στα Τρίκαλα ως καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών, για να πραγματοποιήσω μαζί με τους μεταπτυχιακούς μου φοιτητές μια επιμορφωτική ημερίδα για εκπαιδευτικούς. Ανάμεσα σε άλλα, ανέφερα αυτό το γεγονός στο ακροατήριο, επισημαίνοντας ότι, αν ο καθηγητής αυτός δεν με αντιμετώπιζε με τον παιδαγωγικό αυτόν τρόπο, εγώ δεν θα βρισκόμουν εκείνη τη στιγμή σε εκείνη τη θέση του ομιλούντος. «Αυτός ο καθηγητής ονομάζεται κ. Γούλας», είπα, «και μάλιστα αισθάνομαι μεγάλη τιμή, που αυτή τη στιγμή βρίσκεται ανάμεσά μας, στο ακροατήριο». (Προφανώς είχε μάθει για τον ερχομό μου στην πόλη και ήλθε από μόνος του για να με δει). Τότε ο κόσμος σηκώθηκε πάνω συγκινημένος από τη σύμπτωση αυτή μετά από τόσα χρόνια και χειροκρότησε τον υπερήλικο καθηγητή, δηλώνοντας με αυτόν τον τρόπο την εκτίμησή του για την πράξη του αυτή. Απευθύνθηκα τότε στον κ. Γούλα και του είπα:

- κ. καθηγητά, νιώθω πολύ ευτυχής που μου δίνεται τώρα, μετά από τόσα χρόνια, η ευκαιρία να σας ευχαριστήσω για την επιείκεια και για την κατανόηση που μου δείξατε τότε. Σας χρωστάω όμως και μια απάντηση, έστω και τόσο καθυστερημένα. Με ρωτήσατε τότε, γιατί δεν έγραψα στην έκθεσή μου «τα πουλάκια κελαηδούσαν εις τους κλώνους των δένδρων», αντί της καθόλου ρομαντικής φράσης «και το γομάρι έξω γκάριζε στο χωράφι». Το σκέφτηκα πολύ αυτό. Όταν ήμουν στο Γυμνάσιο εκείνη την περίοδο, πεινούσα. Όμως η πείνα δεν τα πάει καλά με τον ρομαντισμό. Αν είχα γεμάτο το στομάχι μου τότε, πιθανόν να έγραφα για τα πουλιά που κελαηδούσαν, αφού για μένα βίωμα ήταν το ένα, βίωμα και το άλλο. Όμως, στην προκειμένη περίπτωση, ο γάιδαρος ήταν τότε πιο κοντά σε μένα. Τον ένιωθα. Πεινούσε και αυτός, όπως εγώ. Αυτός τουλάχιστον έκανε έκκληση στα

αφεντικά του γνωστοποιώντας με το γκάρισμα την κατάστασή του και ίσως γι' αυτό και να τον ζήλευα κάπως...

Με την ευκαιρία αυτή, για να εκτονωθεί κάπως το κοινό από τη συγκίνηση, είπα και ένα σχολικό γεγονός που συνέβη σε ένα Γυμνάσιο της Κηφισιάς, όπου φοιτούσαν παιδιά πλουσίων αλλά και μερικοί φτωχοί άριστοι υπότροφοι μαθητές, το οποίο δείχνει πως με τις προσωπικές αφηγήσεις του ένα παιδί συνήθως μπορεί να προβάλλει και τις εμπειρίες του ιδιαίτερου πολιτιστικού πλαισίου, μέσα στο οποίο αυτό ζει και αναπτύσσεται. Το ανέκδοτο ολίγον παραποιημένο έχει ως εξής:

«Στην τάξη αυτού του σχολείου, ρωτάει η δασκάλα τα παιδιά αν μπορεί κάποιος από τους μαθητές να διατυπώσει μια πρόταση που να περιλαμβάνει τη λέξη «*προφανώς*», ενταγμένη σε μια ιστοριούλα από την εμπειρία του. Σηκώνει το χέρι ο Πίπης και αρχίζει την ιστορία:

«Κυρία, καθώς κοιμόμουν το πρωί, ήρθε ο καμαριέρης, ανοίγει τις κουρτίνες του δωματίου και με χαμηλή φωνή, για να μην τρομάξω, λέει: «Σήκω Πίπη, να πας στο σχολείο!». Σηκώνομαι, κυρία, μου δίνει τη ρόμπα μου και με οδηγεί στο λουτρό. Εκεί με περίμενε η καμαριέρα, που μου είχε ετοιμάσει το μπάνιο μου στους 36,7 βαθμούς Κελσίου. Αφού τελείωσα, μου δίνει το μπουρνούζι μου και κατευθύνομαι στο δωμάτιό μου, όπου ήταν έτοιμο, κρεμασμένο το κουστούμι μου. Όταν τελείωσα με τη βοήθεια της καμαριέρας μου, πήγα στην τραπεζαρία, όπου εκεί με περίμενε η μαγείρισσα και μου πρόσφερε το πρωινό μου. Εν τω μεταξύ, ο οδηγός του αυτοκινήτου, που με πάει κάθε μέρα στο σχολείο, έβαλε όλα τα βιβλία στην τσάντα μου και κατεβήκαμε μαζί στο γκαράζ. Και τι να δω, κυρία! Βλέπω τη Μερσεντές, ενώ κάθε πρωί πήγαινα με την Τζάνγκουαρ στο σχολείο! Και είπα μέσα μου, κυρία: «*Προφανώς*, η Τζάνγκουαρ είναι στο συνεργείο!».

«Μπράβο Πίπη, πολύ καλή η χρήση της λέξης '*προφανώς*'», είπε η δασκάλα και απευθύνθηκε σε ένα φτωχό μαθητή, που όλη την ώρα είχε υψωμένο το χέρι. «Πες μας Κώστα την ιστορία σου κι εσύ».

«Κυρία», λέει ο Κώστας, «καθώς κοιμόμουν το πρωί, τρώω ένα χαστούκι στον ύπνο μου και ακούω μια φωνή να μου λέει:

‘Ξύπνα κωλόπαιδο να πας στο σχολείο, ακόμα κοιμάσαι;’ Σηκώνομαι, κυρία, ντύνομαι στα γρήγορα, αρπάζω ένα ξεροκόμματο ψωμί, χώνω τα βιβλία μου μέσα στη σάκα, βγαίνω έξω και... τι να δω, κυρία! Βλέπω τη γιαγιά μου μέσ’ – μέσ’ του λιβαδιού με τους Φαϊνάνσιαλ Τάιμς στη μασχάλη! Και τότε είπα μέσα μου: ‘Μα η γιαγιά μου δεν ξέρει ούτε αγγλικά, ούτε οικονομικά’. Προφανώς, πήγαινε για χέσιμο!».

Της γλώσσας τα ευτράπελα

Η γλώσσα επιφυλάσσει όμως και πολλές εκπλήξεις, όταν αυτή είναι ακατανόητη από τον πολύ κόσμο, στον οποίο απευθύνεται κι έτσι τα νοήματά της μπορούν εύκολα να παρανοηθούν, καθώς προσαρμόζονται στα βιώματα των ανθρώπων.

Στο χωριό μου υπήρχε μια γριά που ήταν καντηλανάφτισσα και την αποκαλούσαν «Μπάμπω του Γιώργου». Συνήθως είναι άγνωστα τα βαφτιστικά ονόματα των παντρεμένων γυναικών, γιατί έπαιρναν το όνομα του άνδρα τους με τη θηλυκή κατάληξη, παραδείγματος χάριν, Νικολάκηνα, Μήτρηνα, Γιώργηνα κ.τ.λ. «Μπάμπω» σήμαινε γιαγιά κι έτσι φώναζαν τα παιδιά όλες τις ηλικιωμένες γυναίκες. Αμέσως μετά τον εμφύλιο, ο μοναδικός μοναχός που υπήρχε στο Μοναστήρι μας, ήταν ο π. Μελέτης, ο οποίος δεν ήξερε τι σημαίνει σαπούνι και η δυσσομία απλωνόταν γύρω του σε μια ακτίνα μερικών μέτρων. Δεν υπήρχε όμως ιερέας στο Μοναστήρι για να λειτουργεί. Το κενό αυτό το κάλυπτε ένας παπάς από ένα διπλανό χωριό. Ένας συμπαθέστατος, λαϊκός ιερωμένος. Ασχολούνταν με τη γεωργία και την κτηνοτροφία και ήταν ένας καθημερινός άνθρωπος που, όπως και οι άλλοι άνδρες στο χωριό, βλασφημούσε κανονικά. Ήταν θαυμάσιος οικογενειάρχης και η ματιά του ήταν άκακη. Όταν ο παπάς αυτός λειτουργούσε στο Μοναστήρι, πάντα παρευρισκόταν και η «Μπάμπω του Γιώργου», για να ανάβει τα καντήλια. Υπάρχει ένα τροπάριο το αποκαλούμενο «ευλογητάριο», που ψέλνεται σε κάθε λειτουργία και αυτό είναι το: «*Ευλογητός Συ, Κύριε, δίδαξόν με τα δικαιώματά Σου. Των Αγγέλων ο Δήμος κατεπλάγη ορών σε... κ.τ.λ.*».

Στο χωριό μας όμως, υπήρχε κάποιος, ονόματι «Δήμος του Αγγέλη». Ακούγοντας το τροπάρι αυτό κάθε τόσο, με τη φράση

«...των αγγέλων ο δήμος» να επαναλαμβάνεται, η Μπάμπω του Γιώργου νόμισε πως ο παπάς συνέχεια μνημόνευε τον Δήμο του Αγγέλη. Και μια Κυριακή, μετά τη λειτουργία, λέει στον παπά:

- Παπά μ', κάθ' Κυριακή μνημονεύς του Δήμου του Αγγέλ, το δκό' μ το Γιώργο, γιατί δεν τουν λες ποτέ;
- Ε; καλά! Άμα φέρ'ς έναν κόκορα, θα τουν πω και του δικό'ς τ' Γιώργου, της λέει ήρεμα ο παπάς.

Την άλλη Κυριακή, η Μπάμπω έφερε τον κόκορα σφαγμένο και τότε ο παπάς έψαλε, ο ... αθεόφοβος:

- «Ευλογητός Συ, Κύριε, δίδαξόν με τα δικαιώματά Σου. Των Αγγέλων ο Δήμος ... και της 'Μπάμπως ο Γιώργος' κατεπλάγη ορών σε...»!

και η Μπάμπω έμεινε κατευχαριστημένη, που ο άνδρας της ο Γιώργος ...κατεπλάγη μαζί με τον Δήμο.

Κάπως έτσι ήταν και για μας τα παιδιά και η γλώσσα του σχολείου, όπου έπρεπε τότε να γράφουμε στην καθαρεύουσα, τη γλώσσα των εθνικοφρόνων, γιατί η δημοτική ήταν η μαλλιαρή, η γλώσσα των κομμουνιστών. Γράφαμε σε μια γλώσσα που ντρεπόμασταν να τη μιλήσουμε και μιλούσαμε μια γλώσσα που δεν επιτρεπόταν να τη γράφουμε. Ήταν και αυτό μια από τις σχιζοφρένειες της εποχής και της αντικομμουνιστικής υστερίας.

Αναφέρει ο Παπανούτσος σε ένα από τα βιβλία του ότι τον καιρό εκείνο επισκέφτηκε έναν φίλο του ο οποίος ήταν Γυμνασιάρχης σε ένα σχολείο. Τη μέρα της επίσκεψης έτυχε να γιορτάζεται μια επέτειος οπότε την παρακαλούθησε και ο Παπανούτσος. Στη γιορτή, όπως συνηθίζεται, μίλησε για την επέτειο ένας φιλόλογος καθηγητής σε άπταιστη καθαρεύουσα και με στόμφο. Ο καθηγητής καταχειροκροτήθηκε από τους γονείς των παιδιών. Μετά μίλησε ο Γυμνασιάρχης με μια απλή γλώσσα στη δημοτική. Μόλις τελείωσε πάγωσε το ακροατήριο και ούτε ένα χειροκρότημα δεν έπεσε. Πάει ο Γυμνασιάρχης στη θέση του κοντά στον Παπανούτσο και απορημένος τον ρωτάει. «Καλά γιατί αυτή η παγωμάρα, τι είπα». Και ο μεγάλος Παπανούτσος απάντησε. «Σε κατάλαβαν».

Θυμάμαι μια φορά στην Έβδομη τάξη του Γυμνασίου Τρικάλων, εξέφρασα την απορία μου σε έναν καθηγητή, που μας

έκανε κατήχηση, γιατί θα έπρεπε οπωσδήποτε να γράφουμε στην καθαρεύουσα: «Καλά, κ. καθηγητά, όταν γράφουμε εκθέσεις είμαστε πατριώτες, ενώ όταν μιλάμε τη δημοτική, καθώς παίζουμε στα διαλείμματα, είμαστε κομμουνιστές;», του είπα. Με έστειλε τότε ο καθηγητής αμέσως στον Γυμνασιάρχη και παρά λίγο να πάρω αποβολή, αλλά ευτυχώς ο Γυμνασιάρχης εκείνος ήταν λίγο μπεκρής, είχε κατεβάσει μερικά τσίπουρα πρωί - πρωί και ήταν στα κέφια του. Του ανέφερα το παράπτωμα, για το οποίο με είχαν στείλει να παρουσιαστώ σε εκείνον. Φαίνεται όμως ότι το περιστατικό αυτό τον διασκέδασε κι έβαλε τα γέλια λέγοντας: «Χα χα! Μπράβο, έξυπνο αυτό που είπες» και δος του γέλια ξανά.

Αλλά και ο απλός κοσμάκης στα χωριά μας ταλαιπωρούνταν με αυτή την καθαρεύουσα. Μια μέρα, ο Μπαρμπαθανάσης ήταν στο καφενείο του χωριού μας και με φωνάζει για να με κεράσει ένα λουκούμι και μου λέει:

- Ισού ξέρς γράμματα κι θέλου να μου πεις κάτι. Πήγα προυχτές στην Τράπεζα να κάνου αίτησ' για να με δώσν' ένα μικρό δάνειου για του σπίτ' μ. Τις έδκα αυτού ιδώ του χαρτί, που του 'γραψα μόνους μ. Διάβασ' του, μου λέει.

Κοιτάζω το χαρτί, που είχε κάποιες ανορθογραφίες, αλλά έλεγε καθαρά: «Ζητό να με δανήστε χίλιες δραχμές για να κάνο κάτι μαστορέματα στο σπίτι μ' για να μην πέσι».

- Δεν του δέχταν αυτού του χαρτί και μου' παν να παγαίν' σ' έναν που κάθουνταν εκεί παρδίπλα σ' ένα τραπζάκ' κι ίκαν' ιτήσεις μ' λεφτά. Μόλς τουν είδα, σκιάχτκα, ήτουν ίνας καταδότς τουν Γερμανών. Πλήρους' ένα τάλρο, που τού ειχα για να φάου κάτ του μισημέρ, κι έμνα ούλι τη μέρα νηστικός. Τον είπα να με κάν δύο απ' αυτές, να κρατήσ τη μια και του' δωκα ακόμα μια δραχμή. Να του! Ιδώ είναι. Διάβασ' του, γιατ' ιγού δεν κατλαβαίν. Να μ' πεις ισύ .

Το διάβασα το χαρτί, το οποίο έγραφε: «Παρακαλώ υμάς όπως ευαρεστούμενοι μοι χορηγήσοιτε δάνειον εκ χιλίων δραχμών δια την επισκευήν της οικίας μου, η οποία βρίσκεται υπό κατάρρευσιν. Ευπειθέστατος ο Αιτών...»

- Μπαρμπαθανάση, του λέω, λέτε τα ίδια πράγματα. Με διαφορετική γλώσσα, αλλά το νόημα είναι το ίδιο.
- Αφού τὰ καταβαίνουν, τούτις, γιατί να μ' υποχριών' να χάν' του μισημιριανό μ' φαγτό;
- Για να σε πείσουν ότι είσαι αγράμματος και να μην έχεις απαιτήσεις.
- Αμ τι! Καλά τ' κτάλαβα ιγώ, μου λέει ο Μπαρμπαθανάσης.

Αυτά τραβούσαν με την καθαρεύουσα οι άνθρωποι του χωριού. Όταν χρειάζονταν κάτι από καμία υπηρεσία, ένιωθαν βλάκες και τους έπιανε ανασφάλεια.

Στο χωριό μου υπήρχε ο Δραγάτης (ο αγροφύλακας, όπως θα λέγαμε σήμερα) για να εποπτεύει τα χωράφια. Μια μέρα ο Δραγάτης πήγε στη Χωροφυλακή της Οξύνειας και ανέφερε στον Αστυνόμο ότι στη θέση Σκιαδάρη γίνονται κατολισθήσεις και καταρρακτούν πέτρες και μπορεί να σκοτωνόταν κανείς.

- Αντε ρε σιαπέρα, πού καταλαβαίνς ισύ από κατολισθήσης. Αϊ χάσου κι' ίχου κι άλλς έννιες μες στου κεφαλ' μ', του λέει ο αστυνόμος.
- Καλά, άμ' γίν' κάτ' κακό, να δούμ' τι θα μ' πεις ισύ μετά!

Μετά από δυο εβδομάδες, ξανακατεβαίνει ο Δραγάτης και λέει στον Αστυνόμο:

- Αστνόμε μ', είδς που στόλεγα; Κατρκύλσε μια κουτρόν' κι σκότους' μια γίδα!
- Τ' λες! Σουβαρά μλὰς Ντραγάτ;
- Σουβαρά, αμ τι, ψέματ' θα σε πω κυρ Αστνόμε μ';

Αμέσως ο Αστυνόμος απευθύνθηκε με ένα τηλεγράφημα προς την υποδιεύθυνση της Χωροφυλακής Καλαμπάκας γράφοντας στην καθαρεύουσα τα εξής:

«Λίθος καταπεσών εις την θέσιν Σκιαδάρι του χωρίου Σταγιάδων εφόνευσεν **έξ!**» (αντί αίξ, ή, καλύτερα, αίγα, που σημαίνει κατσίκα).

«Αναφέρατε ονόματα φονευθέντων», απάντησαν άμεσα από την υποδιεύθυνση, μόλις διάβασαν το τηλεγράφημα.

Τότε ο Αστυνόμος ενημέρωσε τους ανωτέρους του, ακριβολογώντας σε άπταιστη καθαρεύουσα:

«Κύριε Διοικητά, **ΕΞ**, ουκ έστιν αριθμός, αλλά γίδα κουτσοκέρατος»!

Δυσκολευόμουν κι εγώ πολύ με την καθαρεύουσα. Τα άλλα παιδιά, που άκουγαν τον πατέρα τους να τη γράφει και να τη μιλάει, είχαν μεγαλύτερη άνεση. Μετά το περιστατικό αυτό της Έκθεσης, πήγαινα και δανειζόμουν βιβλία από το βιβλιοπωλείο του Μπέλλου, ο οποίος εκτιμούσε πολύ τη διάθεσή μου για μάθηση.

Η πρώτη μου επιτυχία

Ήρθε ο Φεβρουάριος, ο μήνας των γραπτών εξετάσεων του πρώτου εξαμήνου στην Πρώτη τάξη του Γυμνασίου. Το δυσκολότερο μάθημα ήταν η πρακτική αριθμητική, αφού ζητούνταν από τα παιδιά να λύσουν με το μυαλό τους προβλήματα που και οι μαθηματικοί σήμερα τα λύνουν με αλγεβρικούς τύπους. Πρακτικά προβλήματα πολύ δύσκολα έβαζε ο κ. Δενιόζος, ο οποίος είχε όλα τα χαρακτηριστικά ενός Μαθηματικού. Αυστηρό ύφος, ολιγόλογος και παθιασμένος με το αντικείμενό του. Είχε και ένα τικ στο δεξί του μάτι, που μαζί με το αυστηρό του ύφος, μας τρόμαζε. «Αν ο Θεός ήξερε μόνο την Αρχαία Ελληνική γλώσσα και δεν ήξερε Μαθηματικά, δεν θα μπορούσε να δημιουργήσει και να κυβερνήσει τον κόσμο», μας έλεγε χαρακτηριστικά. Όποιος από σας είναι καλός στα Μαθηματικά, σίγουρα θα προχωρήσει στις σπουδές.

Εκατόν τριάντα παιδιά κλήθηκαν να λύσουν δύο από τα τρία προβλήματα στις γραπτές εξετάσεις του εξαμήνου στο μάθημα «Πρακτική Αριθμητική». Το τρίτο θέμα ήταν το δυσκολότερο και είπε ο κ. Δενιόζος πως όποιος το έλυνε αυτό, θα έπαιρνε βαθμό 20. Δύο από τα 130 παιδιά έλυσαν και τα δύο προβλήματα, ένας εκ των οποίων ήμουν κι εγώ, με τη διαφορά ότι ήμουν ο μόνος που απάντησα στο τρίτο. Το θυμάμαι ακόμα το μαθηματικό αυτό πρόβλημα, γιατί έπαιξε μεγάλο ρόλο στην αλλαγή στάσης πολλών καθηγητών απέναντί μου και στον κατοπινό προσανατολισμό στις σπουδές μου.

Ο βαθμός μου βέβαια, ήταν μεν ο ψηλότερος, πήρα όμως 15, αντί για 20, γιατί απλά συνέλαβα τη λύση, χωρίς να μπορώ να εξηγήσω με λόγια τη σκέψη μου. Σούσουρο έγινε σε ολόκληρο το

σχολείο, καθώς έψαχναν να βρουν ποιος ήταν ο μοναδικός μαθητής που έλυσε το πρόβλημα αυτό. Το έγγραφα αμέσως στη μάνα μου. Όταν το καλοκαίρι πήγα στο χωριό, μου είπε η γιαγιά μου: «Όταν έμαθε το νέο η μάνα σου, έκλαιγε και από χαρά και από λύπη. Λύπη γιατί έλεγε θα πεθάνει γρήγορα και δεν θα ζει να σε καμαρώσει, που θα γίνεις επιστήμονας».

Ο Γυμνασιάρχης μας κ. Γεωργοσόπουλος με κάλεσε στο γραφείο του και μου έδωσε συγχαρητήρια.

Μπράβο σου, παιδί μου, προσπάθησε να διαβάσεις όσο πιο πολύ μπορείς. Νομίζω ότι θα γίνεις μεγάλος επιστήμονας.

Όλοι οι καθηγητές άρχισαν να με βλέπουν με καλό μάτι. Ο κ. Δενιόζος, φειδωλός στα συναισθήματά του, προσπαθούσε να με προβάλλει στα μάτια των συμμαθητών μου. Όταν παρέδιδε το «παρακάτω», όπως συνηθίζαμε να λέμε αυτό στο οποίο θα εξεταζόμασταν στο επόμενο μάθημα, με ανέβαζε στην έδρα για να τον βοηθάω κάνοντας, υποτίθεται, μαζί το μάθημα. Όπως μου εξομολογήθηκε μετά από πολλά χρόνια, το έκανε επί τούτου για να με αναγκάζει να προετοιμάζομαι και να ασκούμαι περισσότερο στα Μαθηματικά. Πρέπει να έτρεφε και μια μικρή συμπάθεια σε μένα, γιατί ο πατέρας μου ήταν στην Εθνική Αντίσταση. Αυτά μαθαίνονταν εύκολα στους μικρούς τόπους.

Μαζί και μόνος

Στα δυο πρώτα χρόνια στο Γυμνάσιο έμενα σε ένα μικρό δωματιάκι που ήταν πίσω από το μικρομάγαζο του πατέρα μου, που χρησιμοποιούνταν και για αποθήκη. Δεν έφτανε όμως αυτό, στην αποθήκη αυτή έβρισκαν κατάλυμα και γνωστοί και φίλοι του ταξιδιώτες από τα γύρω χωριά, έτσι δεν είχα ούτε τον χρόνο ούτε τον απαραίτητο χώρο για να διαβάζω απερίσπαστος. Όταν έκανε καλό καιρό, πήγαινα και διάβαζα στους βράχους των Μετεώρων, για να μη με ενοχλεί και ο πατέρας μου, που ήθελε συνέχεια να με απασχολεί με τις δικές του δουλειές. Μαρτύριο ήταν η διαμονή σε αυτό το δωμάτιο τα δύο πρώτα χρόνια. Δεν πείνασα όμως, γιατί έπαιρνα από το μαγαζί και μαγείρενα.

Τον τρίτο χρόνο η κατάσταση βελτιώθηκε λίγο ως προς τη διαμονή, αν και χειροτέρευσε ως προς τα οικονομικά. Δυο γνωστοί του πατέρα μου θα έφερναν τα παιδιά τους για να φοιτήσουν στο

Γυμνάσιο και νοίκιασαν ένα δωμάτιο αρκετά μεγάλο, το οποίο διέθετε και κουζίνα. Θα έμενα κι εγώ εκεί για να βοηθώ τα παιδιά στα μαθήματά τους, χωρίς να πληρώνω ενοίκιο, όμως χρήματα για φαγητό δεν είχα. Το σπουδαιότερο για μένα ήταν ότι είχα αρκετό χρόνο να διαβάζω.

Το βραδάκι μόνο ξεπόρτιζα και πήγαινα στο κέντρο της Καλαμπάκας, σε έναν που έκανε κοκορέτσια στη γωνία της πλατείας. Του ετοίμαζα χαρτάκια και του τα έδινα, για να τυλίγει γρήγορα το κοκορέτσι των πελατών. Ασήμαντη δουλειά ήταν. Μάλλον επίτηδες το έκανε ο κοκορετσάς, για να έχει παρέα και γιατί ήξερε ότι επιβίωνα μόνος μου. Το τελευταίο κοκορέτσι το κρατούσε για μένα. Κι εγώ έβγαζα ψωμί από την τσέπη μου και το απολάμβανα στον δρόμο πηγαίνοντας για το σπίτι. Αυτό ήταν το βραδινό μου.

Όμως τα πράγματα χειροτέρεψαν τον επόμενο χρόνο. Ο πατέρας μου είχε πέσει έξω στις «επιχειρήσεις» του. Είχε πάντα καινούργιες ιδέες στο κεφάλι του για να γίνει εκατομμυριούχος. Ήταν γλυκοψεύτης, όπως έλεγε η γιαγιά μου, και παρέσυρε και άλλους αφελείς να στήνουν επιχειρήσεις, που όμως πάντα έπεφταν έξω. Ποτέ στη ζωή του δεν στέριωσε σε μια δουλειά. Αυτή τη φορά είχε παρασύρει τρία ανίψια του, που πήγαιναν πολύ καλά στις δουλειές τους, όμως μετά που πείστηκαν να τις παρατήσουν για να συνεργαστούν μαζί του, κατέληξαν να βρίσκονται ξαφνικά μετανάστες στον Καναδά.

Έφτασα επί τέλους στην Τετάρτη τάξη του Γυμνασίου. Χωρίς υποστήριξη, όμως θα έπρεπε να συνεχίσω τις σπουδές μου. Ο πατέρας μου άφαντος, γιατί τον κυνηγούσαν από την εφορία και φοβόταν επίσης μην τον σκοτώσει κανένα ανήϊψι του, πριν φύγουν για τον Καναδά. Μάλλον στην Αθήνα κρυβόταν. Κατέβηκε η μάνα μου κάτω και πήγαμε σε μια οικογένεια, του κ. Πόχου, που είχε το μεγαλύτερο κατάστημα τροφίμων στην Καλαμπάκα και τροφοδοτούσε όλα τα χωριά της επαρχίας. Είχαν κι ένα σπίτι και μερικά δωμάτια, που τα χρησιμοποιούσαν σαν πανδοχείο για τους πελάτες τους, που έρχονταν από μακριά με τα μουλάρια τους και δεν προλάβαιναν να επιστρέψουν την ίδια μέρα. Όμως σιγά-σιγά κάποια λεωφορεία άρχισαν να κυκλοφορούν γι' άγονες γραμμές και τα περισσότερα από τα δωμάτια αυτά παρέμεναν

άδεια. Έτσι, η οικογένεια αυτή δέχτηκε να μείνω για ένα διάστημα σε ένα από τα άδεια δωμάτια μαζί με ένα παιδί από το χωριό μου, πολύ φτωχό κι αυτό.

Η κατσίκα μου η Μαριάννα

Η μάνα μου τα είχε κανονίσει όλα: κάθε βδομάδα μού έστελνε έναν «τροβά» (μάλλινο σακίδιο) με ψωμί, τυρί, αυγά και φασόλια. Κάποια φορά όμως, δεν είχε τρόφιμα να μου στείλει και έτσι φρόντισε να μου στείλει μια κατσίκα, για να την αρμέγω και να πίνω το γάλα της! Η ευρηματικότητα αυτής της άπορης μάνας ήταν μερικές φορές αξιοθαύμαστη...

Στην κατσίκα μου έδωσα το όνομα Μαριάννα. Ο ερχομός της μου έδωσε πολλή χαρά και ελπίδα. Ήταν η συντροφιά και η σιγουριά μου πως δεν θα με εύρισκε το αύριο χωρίς στοιχειώδη τροφή. Ήταν η δική μου Αμάλθεια.

Έτσι άρχισε η Τετάρτη τάξη του Γυμνασίου. Όταν επέστρεφα από το σχολείο, με περίμενε η Μαριάννα κι έκανα χαρά σαν να ήταν κάποιος της οικογένειάς μου. Την έπαιρνα αμέσως και την πήγαινα για βοσκή, έχοντας μαζί μου και τα βιβλία. Η Μαριάννα έβοσκε κι εγώ διάβαζα τα αυριανά μου μαθήματα, ήσυχα και ρομαντικά. Κάθε βδομάδα έπαιρνα και τον τροβά με τα τρόφιμα. Λίγο πίττα, τυρί, αυγά, φασόλια, που τα μαγείρευα, και μπόλικο ψωμί για να χορταίνω. Ένα καρβέλι ψωμί ήταν αρκετό για μια βδομάδα. Μιάμιση ώρα διαδρομή έκανε ο αδερφός μου για να φέρει τον τροβά από το χωριό μέχρι την Οξύνεια, όπου έφτανε το λεωφορείο.

Όταν ήταν βαρυχειμωνιά, δεν είχα τον τροβά με τα τρόφιμα. Το σκέφτηκε φαίνεται αυτό ο κ. Γεωργουσόπουλος και από καιρό σε καιρό μας πήγαινε μένα και μερικά άλλα παιδιά σε ένα εστιατόριο, όπου μας πρόσφεραν φαγητό.

Η σπιτονοικοκυρά μου με συμπαθούσε πολύ, με φώναζε στο σπίτι της και της άρεσε να της αφηγούμαι ιστορίες από το χωριό μου. «Σου κάνω χάζι», μου έλεγε, «με τον τρόπο που τα διηγείσαι». Όσο γελούσε με τα λεγόμενά μου, τόσο εγώ ενθουσιαζόμουν και συνέχιζα με περισσότερες ιστορίες. Κάθε φορά που με καλούσε, μου έδινε κι ένα πιάτο φαγητό που περίσσευε. Μια μέρα, με φώναξε και μου είπε:

- Αριστοτέλη, σε βλέπω που βασανίζεσαι τώρα που χαλάει ο καιρός με τη βοσκή της κατσίκας σου. Ξέρεις αυτό το παιδί που είναι λίγο καθυστερημένο κι έρχεται και μαζεύει όλες τις κατσίκες της γειτονιάς και τις πάει για βοσκή; Από αύριο θα παίρνει και τη δικιά σου. Εγώ θα τον πληρώνω.

Η χαρά μου ήταν απερίγραπτη. Η Μαριάννα θα είχε καθαρό χορτάρι στην εξοχή κι εγώ θα κέρδιζα χρόνο για τη μελέτη μου. Ένα απόγευμα όμως, μόλις άρχισε να βραδιάζει, με το που γύρισε ο βοσκός, μου ανακοίνωσε πως η κατσικά μου είχε χαθεί κάπου στο δάσος, εκεί γύρω στα Μετέωρα. Ακούγοντάς το αυτό, για μια στιγμή απελπισία κυρίεψε όλο μου το είναι. Η Μαριάννα ήταν η οικογένειά μου, η τροφός και η συντροφιά μου, η ελπίδα μου για το αύριο!

Σιγανοψιχάλιζε κείνο το βραδινό σούρουπο, οι δρόμοι είχαν αρχίσει να ερημώνουν και αυτή η καταχνιά μου τρώμαζε την ψυχή. Τρέχω μεμιάς στο παμπάλαιο εικόνισμα της Παναγιάς, που μου είχαν πει πως ήταν του προπάππου μου και σε κάθε σπίτι το είχα μαζί μου. Γονατιστός, άρχισα να προσεύχομαι. «Παναγιά μου», παρακαλούσα, «βοήθησέ με να τη βρω!».

Θάρρος και ελπίδα φούντωσαν στα στήθη μου. Ήμουν ασίγουρος πως η Παναγιά θα με βοηθούσε. Για το πότε έφτασα στο δάσος κάτω από τα Μετέωρα, ούτε που το κατάλαβα. Στην ανατριχιαστική σιγαλιά της νύχτας, που όλο και πύκνωνε, ακουγόταν ο αντίλαλος της φωνής μου από τα βράχια των Μετεώρων: «Μαριάννα...α...α!!», Μαριάννα ... α... α!!». Με μια φωνή, που η δύναμή της ξάφνιαζε κι εμένα τον ίδιο.

Περιπλανιόμουν ώρες ολόκληρες μέσα στο αφέγγαρο και βροχερό αυτό σκοτάδι με συντροφιά τον αντίλαλο της φωνής μου από τους τεράστιους βράχους, τον θόρυβο από τα φυλλώματα του λόγγου, που παραμέριζαν στο πέρασμά μου, καθώς έτρεχα στην άγρια φύση φωνάζοντας συνέχεια το όνομα «Μαριάννα». «Σίγουρα», έλεγα μέσα μου, «θα την έχει φάει κανένας λύκος ή θα την έκλεψε κανείς και θα την έβαλε στο κοπάδι του». Και την ίδια στιγμή προσευχόμουν στην Παναγιά για να αντλήσω ελπίδα. Τα δάκρυά μου ανέβλυζαν και είχαν σωρευθεί στις κόγχες των ματιών μου, έτοιμα να ξεχειλίσουν είτε από την πολλή χαρά είτε από δυστυχία.

Μετά από μιάμιση ώρα περίπου, στο συνεχές κάλεσμά μου, ακούστηκε από μακριά ένα «Μπέεεε»!. Κύματα αμφιβολίας και ελπίδας με πλημμύρισαν. Να ήταν άραγε η Μαριάννα ή ήταν της φαντασίας μου; Και πώς να ξεχωρίσω τη σωστή κατεύθυνση μέσα στο σκοτάδι; Άφησα το αυτί μου να με καθοδηγεί και λίγο-λίγο οι αντίλαλοι από τη φωνή μου και από το γεμάτο απόγνωση βέλασμα, όλο και έσμιγαν πιο πολύ, όλο και σίμωναν στον αέρα. Τρέχαμε σαν να είχαμε πάνω μας κάποια βουβά φτερά έχοντας πυξίδα τη φωνή μας. Ναι! Χωρίς αμφιβολία ήταν η Μαριάννα, που τη βρήκα και με βρήκε. Ανταμώσαμε σε ένα ρέμα καθώς η βροχή άρχισε να δυναμώνει.

Μόλις ανταμώσαμε, σηκώθηκε στα πισινά της πόδια και άρχισε να με φυλάει. Αγκαλιές, φιλιά, δάκρυα που έγιναν και αυτά σταγόνες βρόχινες - ένα χαρούμενο ξέσπασμα της θλίψης της ζωής - που για μια φορά ακόμη είχε νικηθεί ο αποχωρισμός και ο θάνατος...

Όταν αφηγούμαι προφορικά στους φίλους μου την ιστορία της «Μαριάννας», μού κάνει εντύπωση με πόση τρυφερότητα και συγκίνηση την ακούν. Γίνονται παιδιά και απολαμβάνουν τη μεγεθυμένη αυτή καρδέ - καρδέ περιγραφή, όπως το τέλος ενός παραμυθιού που μοιάζει με βουκολική παρωδία. Αν ήταν κινηματογραφικό δρώμενο, σίγουρα θα ήταν χωρίς λόγια και θα βασιζόταν μόνο στη γλώσσα του βιώματος. Μπορεί οι πρωταγωνιστές της να ήταν ένα ζώο κι ένα παιδί, όμως μπορεί κανείς να αναγνωρίσει και τη σχέση στοργής που τα συνδέει και που εκφράζεται σαν μια βουβή ανταπόκριση.

Ένας πολύ αγαπημένος μου φίλος, που έφυγε πολύ νωρίς από τη ζωή, ο Λουκάς Κάκκος από την Ιεράπετρα της Κρήτης, όταν μετά από το καθιερωμένο φαγοπότι άρχισα να αφηγούμαι την ιστορία της Μαριάννας, δεν μπόρεσε να κρύψει τα δάκρυα που κύλισαν από τα χαμογελαστά του μάτια. Εκείνη την περίοδο μάς φιλοξενούσε σε μια όμορφη, καλαμένια καλύβα του, που είχε στήσει πάνω σε μια ακρογιαλιά. Πρωί - πρωί την άλλη μέρα, ξύπνησα από το βέλασμα μιας κατσίκας. Βγαίνω έξω και τι να δω! Μια κάτασπρη κατσικά δεμένη στο δέντρο, με μια μικρή πινακίδα κρεμασμένη στο λαιμό της, που έγραφε: «Είμαι η Μαριάννα σου». Η κίνηση αυτή του φίλου μου ήταν για μένα γεμάτη ανείπωτους

συμβολισμούς ανταπόκρισης στα βιώματά μου, που θέλησε να τα κρατήσει ζωντανά αναβιώνοντάς τα σε έναν διαφορετικό χώρο και χρόνο, βάζοντας αυτή τη φορά μέσα στο σκηνικό και τα δικά του λακωνικά μηνύματα ενσυναίσθησης και γενναιοδωρίας. Ο Λουκάς έφυγε από τη ζωή. Κάθε φορά όμως που επισκέπτομαι την Ιεράπετρα, μεταβαίνω εκεί που κάποτε υπήρχε αυτή η καλύβα, ξαπλώνω κάτω από τα ίδια αλμυρίκια, ανάμεσα στους ήχους των τροξαλίδων και χάνομαι βαθειά στη θάλασσα, καθώς το πέταγμα των γλάρων σμίγει με τα παιχνιδίσματα του νερού. Τότε οι ψυχές ανασταίνονται, λευτερώνονται, για μια στιγμή συναντώνται και χάνονται πάλι στον αφρό των κυμάτων.

Το πνίξιμο της εφηβείας

Στην Τετάρτη Γυμνασίου, σαν να λέμε σήμερα στην Πρώτη Λυκείου, είχα πια μπει στην εφηβεία. Η εξωτερική μου εμφάνιση

άρχισε να με προβληματίζει. Τα μέσα με τα έξω μου ήταν σε μεγάλη παραφωνία. Η επανάσταση των ορμονών πνιγόταν στη μέγγενη των αρχών της αγωγής μου και οι ακαθόριστες ενοχές, μαζί με την επίκτητη συστολή που με χαρακτήριζε, ευθυνόταν για τη «φυσιολογική σχιζοφρένεια» που μπορεί να δοκιμάσει ένας έφηβος στην ηλικία αυτή: αυτοσυγκράτηση, ντροπή, αδιόρατη θλίψη από τη μια, αλλά και επιθετική θέληση για ζωή και θαρραλέα διεκδίκηση δικαιωμάτων, από την άλλη.

Το Γυμνάσιό μας, σε αντίθεση με εκείνα των Αθηνών, ήταν μικτό. Τα κορίτσια όμως μόνο από μακριά τα βλέπαμε τότε. Όσοι δεν είχαν συνομήλικους φίλους ή συγγενείς στη γειτονιά, ελάχιστη εξοικείωση είχαμε με το άλλο φύλο. Τα ρούχα που φορούσα είχαν όλα τους μπαλώματα και μερικές φορές ήταν σκισμένα. Τα βλέπω σήμερα να τα φορούν ευκατάστατοι νέοι θέλοντας να δείξουν την περιφρόνησή τους στον πλούτο και στην ανία της καλοπέρασης και σκέφτομαι τι κακοτυχία και αυτή που η μόδα των εφήβων με τα ξεσκισμένα ρούχα άργησε να εμφανιστεί τριάντα χρόνια μετά, αφήνοντας τα νεανικά μου

χρόνια να περάσουν μέσα στη θλίψη και την ντροπή! Γιατί, κακά τα ψέματα... Η φτώχεια συνοδεύεται πάντα από ντροπή που πληγώνει την αξιοπρέπειά σου, ενώ τα πλούτη συνοδεύονται από άνεση, δύναμη, αυταρέσκεια και πολλές φορές αλαζονεία στις συναλλαγές μας. Η έκφραση της πείνας στο πρόσωπό σου φοβάσαι μην τυχόν σε προδώσει και καταλάβουν οι άλλοι το τράβηγμα που σου κάνει το άδειο στομάχι. Παρόλα αυτά, ντροπή και αναστολές μπορεί να είχα πολλές, το θάρρος όμως και η πίστη πως μια μέρα όλα θα άλλαζαν, δεν με είχαν εγκαταλείψει. Το αντλούσα από τις δεξαμενές της μητρικής παρουσίας, που εκείνη τις είχε γεμίσει μέχρι τα κατάβαθα της ψυχής μου - ευτυχώς πριν καλά-καλά προλάβω να γνωρίσω συνειδητά τούτον τον κόσμο - και από τις αξίες των προγόνων μου, ιδιαίτερα του πατέρα του Παπαστάμου. Φτώχεια σημαίνει να δηλώνεις παραίτηση από το να ελπίζεις, να δημιουργείς και να τολμάς.

Με το νερό και το σαπούνι γενικά, κουτσά στραβά, καλά τα πήγαινα. Εκείνα όμως τα ρημάδια τα παπούτσια που φορούσα, ήταν φτιαγμένα από καουτσούκ. Όταν ο καιρός ήταν ζεστός, μια ανυπόφορη μυρωδιά αναδυόταν από τις πατούσες, μια και το καουτσούκ δεν επέτρεπε την αναπνοή των ποδιών. Με το που σε έβλεπε ο άλλος, την πρώτη ματιά την έριχνε στα παπούτσια. Τα καουτσούκ παπούτσια ήταν το σύμβολο του πάμφτωχου και αυτό σε έκανε να φαντάζεσαι την περιφρόνηση και την απόρριψη στο βλέμμα των άλλων, που δεν χρειάζεται πάνω από κλάσματα του δευτερολέπτου για να εκδηλωθεί. Για καλή μου τύχη, σε αυτό μου συμπαράσταθηκαν ο κ. Γεωργουσόπουλος και ο κ. Δενιόζος, που με την ανθρωπιστική ιδεολογία τους με στήριξαν διακριτικά.

Δάσκαλοι-καταλύτες

Είναι σπουδαίο πράγμα να συναντάς στο διάβα της μοναχικής νεανικής σου ζωής έναν δάσκαλο. Στη μεταπολεμική Ελλάδα, που μάζεψε τα κομμάτια της για τον δρόμο της ανάπτυξης, και που η αγραμματοσύνη κρατούσε στην αιχμαλωσία εκατομμύρια αναλφάβητους στις Ελληνικές οικογένειες, αυτή η μοναδική σχέση, η πλατωνική συνάντηση δασκάλου και μαθητή ήταν το τυχερό χαρτί που έσωσε κόσμο και κοσμάκη την γκρίζα εκείνη εποχή. Αυτού του είδους η παιδαγωγική σχέση δεν ήταν όπως την

εννοούμε εμείς σήμερα. Δεν ήταν προϊόν επιστημονικής κατάρτισης και μελέτης, αφού κάτι τέτοιο ήταν σχεδόν ανύπαρκτο τότε, αλλά ένα είδος «παιδαγωγικής χημείας» που για κάθε τυχερό μαθητή ήταν διαφορετική. Χωρίς οικειότητες και υποκριτικές καλοσύνες, με απόσταση και με αυστηρότητα στην περιρρέουσα ατμόσφαιρα, ένωθες κάτι να σε απογειώνει. Αισθανόσουν πως, έστω και κατά μια αμυδρή έννοια, θα μπορούσες να γίνεις ένας από τους «εκλεκτούς» στην εκτίμηση των καθηγητών σου. Αντιλαμβανόσουν το έμμεσο ενδιαφέρον τους να σου δώσουν ευκαιρίες, ακόμη και αν δεν είχαν στα χέρια τους απτά δείγματα ακαδημαϊκών ικανοτήτων από σένα, παρά μόνο τη θέληση που έβλεπαν στις προσπάθειές σου και κάποια δυσδιάκριτα σημάδια αξιοσύνης.

Συχνά σκέφτομαι πως δεν είναι αλήθεια αυτό που λέγεται, ότι τα παλιά τα χρόνια οι εκπαιδευτικοί ήταν καλύτεροι και πιο μορφωμένοι και ότι τότε οι μαθητές πραγματικά μάθαιναν γράμματα. Μάλλον πρόκειται περί μύθου, αφού εκατομμύρια μαθητές εγκατέλειπαν τότε το σχολείο ως «ανεπίδεκτοι μαθήσεως», ενώ οι υπό μάθηση γνώσεις δεν ήταν υψηλότερου επιπέδου από τις σημερινές. Απλώς κάποιοι από εμάς σταθήκαμε τυχεροί να βρεθούμε μπροστά σε έναν ή δύο δασκάλους - καταλύτες, που κατάφερναν να σου προσφέρουν πρότυπα και να σε εμπνεύσουν μέσα στο χάος της μορφωτικής ένδειας που υπήρχε γύρω σου. Και μόνο με την προσδοκία ότι θα είχα δάσκαλο τον κ. Γεωργουσόπουλο, κρατούσα στα χέρια μου μια εγγύηση ότι θα πετύχαινα στο Πανεπιστήμιο, σαν όλους τους άλλους, πριν από μένα, μαθητές του...

